

ti azt, mintha jelentőségük is kisebb volna, csupán a recenzió terjedelmi korlátainak engedek. Nem is lehetne lebecsülni H. Törő Györgyi értékes cikkét, amely szerényen adalékokat ígér *A gyülei ifjakhoz* című költemény kapcsán, valójában azonban egy egész konzervatív ifjúsági réteg magatartását s ezzel a Petőfi-hívek és ellenfelek táborának kialakulását segít megérteni. Örömmel olvastuk A. A. Gerskovics *Petőfi költői színháza* című könyvének részletét is. Az érdemi recenzió, majd a teljes mű remélhető magyar fordításának megjelenése után esedékes, de máris nyilvánvaló, hogy a Petőfi-filológia külföldi művelői között megkülönböztetett helyet vívott ki magának Gerskovics kollégánk, épp a költő színpadi törekvései iránt mutatott fogékonyságával.

A *Nyugat* *Petőfi-képe* címen írt tanulmányt, Rónay László gondolatokban gazdag és hatalmas anyagot felölelő munkáját a költő utóéletével foglalkozó irodalom nyereségének kell tekintenünk. Miklós Róbert lírai műfajú

írása is előnyösen színesíti az évkönyvet. Vezér Erzsébet érdekes textológiai adalékát és Parancs János verses tanúvallomását szükséges még megemlítenünk, hogy az évkönyvről adott szakös körképet legalább formailag teljessé tegyük. A további részletes elemzést úgyszólam napi munka során kell folytatnia mindenkinek, aki a Petőfi-életmű kutatására adta a fejét.

*

A maguktól értetődő igazságoknak a népszerűsítő közleményekben volna a helyük, az új hipotézisek méltó fóruma viszont éppen az ilyen tudományos cikkgyűjtemény. A fenti kritikai megjegyzések tehát nem az évkönyv jelentőségét, hanem ellenkezőleg, fontosságát hivatottak érzékeltetni: örüljünk annak, hogy vitákat kiváltó s ezzel a Petőfi-filológiát szerencsésen gazdagító tanulmányokat kaptunk a Petőfi Irodalmi Múzeum tizedik évkönyvétől.

Fekete Sándor

MÁLYUSZ ELEMÉR: KIRÁLYI KANCELLÁRIA ÉS KRÓNIKAIÍRÁS A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON

Bp. 1973. Akadémiai K. 109 I. Irodalomtörténeti Füzetek 79. sz.

Középkorunk kutatói az utóbbi években szinte egyszerre figyeltek föl arra az eddig sem rejtett összefüggésre, ami okleveles és krónikás irodalmunk között van. Korábban — már nagyon régóta — ez az ismeret főleg azért látszott kamatoztathatónak, mert a két dokumentumtípus bőven tartalmaz egymással szembeesíthető, azonos tárgyú részleteket, és így jól használhatók egymás ellenőrzésére, kiegészítésére. Az összefüggés elméleti kérdései a háttérben maradtak. Kurcz Ágnes, Györffy György, Kristó Gyula — hogy csak azokat említsük, akiknek a neve erről szótunkban hirtelenjében eszünkbe jut — idevágó megállapításai után kétségtelenné vált az oklevelek elbeszélő részének (narratio) az egykorú historiográfiára gyakorolt inspiráló hatása. Tudjuk, hogy ezeket a narratív sorokat krónikaíróink közvetlen forrásként hasznosították, néha többé-kevésbé szó szerint szövegüket másolva, néha stílári finomítgatásokkal tartalmukat ismertelve, néha mondandójukat megmásítva, talán ellenkezőjére fordítva. Hatásuk azonban nem csak direkte érvényesült, hanem — ez perspektivikusan fontosabb — a történeti elbeszélő stílus kicsiszolásával, az eseményleírás, a hősjellemzés módszereinek, művészi fogásainak, közhelyeinek kimunkálásával is. Viszonzásképp az oklevélíró bizonyító adatért a krónikához nyúlhatott, és idézett belőle. A két műfaj közti összefüggés magától érte-

tődőnek mondható annak ismeretében, hogy historikusaink tekintélyes része (Anonymus, Ákos mester, Küküllői, Thuróczy) éppen a kancelláriában tanulta meg a tollforgatást, későbbi munkája anyagát hivatali működése során gyűjtötte, részben ott és akkor maga öntötte formába.

Mályusz Elemér egy rövidebb időszak (1387—1410) gyakorlatilag teljes anyagát veszi elmélyülten vizsgálat alá, a Zsigmond-kori Oklevéltár szerkesztése közben gyűjtött szövegek és szerzett tapasztalatok birtokában, ezért másoknál megalapozottabban következtethet, és tisztábban lát a két évszám-mal jelzett időhatárokon túlra, az elméleti, a módszertani kérdésekre. Végigkíséri a narrációs műfaj alakulását a kezdetektől (az első nyom már 1162-ben feltűnik) a teljes kibontakozásig. Megállapítja, hogy a hazai okleveles gyakorlatnak úgyszólam indulásától kimutatható, hogy a XIII. század második évtizedétől látszanak benne az önállósulás jelei, ekkor válik részletezőbbé, majd fokozatosan kerekedik, bővül, hamarosan magába zárja az adományozott hős fizikai és szellemi életrajzát, elbeszéli gyermek- és ifjúkorát, erényeit kibontakozásukban kíséri nyomon, vezérfonalul az egyéniség kifejlődését teszi. Mályusz szerint — ez számunkra meglepő megállapítás — Európában egyedülálló jelenségről van szó, más irodalmakban a narrációnak ez a típusa, ilyen tartalma

(következésképp okleveles és históriás irodalom ilyen összefüggése) nem mutatható ki. Eredetét rövid és velős okadatulással a hősi énekből vezeti le. Lehet, hogy igaza van. Ám ez további vizsgálatot, bizonyítást és — ha igaz — elmékedést kíván, mégpedig elsősorban az irodalomtörténetírás részéről, hiszen ez a feltevés nemcsak a történeti — és ennek nyomán egész prózai — irodalmunk korai periódusára vet új fényt, hanem merőben új, kétfelől táplálkozó és kétfelé ható korrelációt tárhat föl ösköltészetünk és későbbi szépirodalmunk között.

E távlatokra nyíló jelentőség miatt fáj-laljuk, hogy a szerző nem terjesztette ki kutatásait a későbbi, a szépirodalom hazai megjelenését közvetlenebbül megelőző időkre, legalább a XV. század végéig, melyben — sommás megállapítása szerint — a történeti elbeszélést tartalmazó narrációk száma hatalmasan földuzzad. Thuróczyt az egyetlen bizonyítéknak tudja arra, hogy az oklevélnarráció a krónikának építő elemévé lett és maradt a XV. században is. Az anyag, persze, kicsi, de ennél mégis több: magunk Bonfini forrásaival foglalkozva mutathattunk rá a nála föllelhető okleveles nyomokra, sőt, azoknak a Rangoni Gábor királyi titkár által készített alkalomszerű följegyzéseknek a használatára, melyek a diplomáknak is forrásul szolgálhattak. (Efféle kancelláriai jegyzetek létét és ilyen hasznosítását másutt Mályusz is föltételezi.)

A könyv vége felé közeledve egyre éle-
sebben vetődik föl a kérdés, melyet végül, mintegy összefoglalásul, a szerző nyíltan föltesz: „Két tény vár összeegyeztetésre: egyrészt Küküllei Jánosnak 1385 körül befejezett történeti munkája után teljes száz évig kellett várni, amíg Thuróczy János elhatározta új magyar történet megírását, másrészt maga a forrásanyag, amelyet éppen Thuróczy is, bár csak korlátozottan, értékesített, tömegnyivé sokasodott. Kérdésben oldva fel az ellentétet: miért nem támadtak egyre másra krónikárok...? Holott — folytatja — a gestairásnak jelentős hagyományai voltak, anyag bőven állt rendelkezésre, a hitetlenek elleni harc biztosíthatta azt a központi, eszmei magot, ami köré a tények csoportosíthatók voltak, az igény, az érdeklődés pedig nem hiányzott, bizonyosság rá a krónikamások szaporasága meg maguk az elemzett, történeti tárgyú oklevélrészletek. A válasz — úgy érezzük — kevésbé kielégítő: a nagyobb, kultúrát hordozni is képes, családí, hatalmi, területi közösségek hiánya. Véleményünk szerint az ok ennél mélyebben fekszik, ez idő szerint konkrétan meg sem ragadható. Mindenekelőtt bizonyossággá kellene szilárdítani azt a már említett lehetőséget, hogy itt speciálisan magyar jelenségről van szó. Vajon az oklevélnarrációnak

(esetleg más, vele rokon, vele egyivású műfajnak, esetleg épp a hősi énekeknek) nincs-e másutt is a nálunk tapasztalhatóhoz hasonló szerepe, jelentősége, ott, ahol a történetírás ugyancsak hiányzik? E lehetőség kizárásához szélesebb körben és erre koncentráltan kellene körülnézni déli és keleti szomszédaink között. Éppen ott ugyanis, ahol a szerző magát többé-kevésbé tájékozottnak vallhatja, az osztrák, cseh, lengyel, olasz, francia, német diplomatika körében, éppen itt a miénktől különböző helyzetet kell konstatálnunk nemcsak a narráció, hanem a krónikáírás környékén is. E tekintetben kevésbé tartjuk ígéreteseknek azokat a tapasztalatokat, melyeket Mályusz az általa nem ismert ibériai, észak-európai anyag tüzetesebb tanulmányozásától vár: e területeknek hazánktól való távolgása oly nagy, kulturális kapcsolatuk velünk oly gyenge, hogy az esetleges egyező jelenségek bizvást véletlennek minősíthetők, ha talán meglepőek is. De ettől függetlenül, vajon a narráció elvileg csakugyan elsődleges-e a krónikához képest? Kronológiailag bizonyosan, hiszen forrása, ihletője ennek, de vajon nem épp azért szaporodik, terebélyesedik, súlyosbodik-e, mert úrt kell betöltenie — kissé paradox fogalmazással: nem a krónikáírás hiányát kell-e elsődlegesnek tekintenünk? Ha így fogalmazunk, a Mályusz által föllíltott ellentmondás fölbomlik, hiszen a bőség így nem ellentéte, hanem következménye a szükségnek. E kérdések, persze, szónokinak, akadémiusnak is tekinthetők.

Mindenesetre úgy véljük, hogy a fő feladat nem a szerző által föllíltott ellentmondás föloldása, hanem annak a magyarázata, miért hiányzik nálunk a történetírás. És ez nem a narráció problémája, nem is a XV. századé, hanem az egész magyar művelődésügy és legalább egy fél évezredé. Körülbelül a XIV. század végéig, Kükülleiig történetírásunk (talán) még úgy-ahogy lépést tart az európai átlaggal. A megelőző négy száz esztendőben 8–10 historiográfust tudunk felmutatni, ami — késői kezdést, besenyőt, tatárt, miegymást beszámítva — nem túlságosan kevés. Igaz, a Kükülleit megelőző korszakról úgyszólván tudásunk sincs, csak feltételezéseink vannak, következtetések, távolról sem általánosan elfogadott nézetek, melyekből csak valószínűség ered és nem bizonyosság. Amikor (Küküllei után) belátható terepre érünk, már egy elkövetkező, száz évre terjedő üres szakasz elején járunk. Ez után jön majd egy kurta évtized, amelyben némi mozgás látszik, aztán megint semmi, hosszú, nagyon hosszú időn át: Bonfini után Horváth Mihály lesz a következő, aki modern anyaggal és módszerrel teljes és koncepciózus magyar történelmet szerkeszt. A közben eltelt negyedfélszáz év nem hoz

többet, mint memoárt, részfeldolgozást, kompilációt, adat- és dokumentumközlést, félben és fiókban maradt kezdeményezéseket, főleg pedig — jelezvén, amit a XV. században is, hogy tudniillik érdeklődés van, történetírás nincs — egy sereg Bonfini-kiadást, -fordítást, -folytatást.

Ezért mondtuk az imént, hogy a Mályusz által fölvetett kérdésre a választ nem a XV. századi magyar társadalom egyik-másik vagy mindahány jellegzetességében keressük, hanem mélyebben és szélesebb körben, ott, ahol az utolsó hatszáz év egész magyar történelmének fő problémái gyökereznek. Annál is inkább, mert tapasztalatunk szerint a történetírás roppant érzékenyen reagál a történelem menetére, állására. A történelemre ezúttal nem mint tárgyra, hanem mint szituációra gondolunk. Tudniillik a historiográfia nagyon drága multság. Csak hosszú ideje konszolidált gazdasági, társadalmi, ideológiai viszonyok között képes kibontakozni. Ma-

gyarországon pedig a Nikápolyi csatától a XVIII. század közepéig szó sem lehetett ilyenről. Nándorfehérvártól Mátyás haláláig három és fél évtized telt el; ez elegendő volt arra, hogy meginduljon egy folyamat, melynek legeslegutolsó éveiben már-már mutatkozik az eredmény, de a teljes kibontakozásra nincs idő. Ismét várni kell addig, míg a királyi Magyarországon és az önálló Erdélyben megszilárdulnak a viszonyok, s ennek nyomán a XVI. század végén és a következő elején élénkül a porond. Ez a stabilitás sem tartós azonban, a talaj ingadozóvá válik, s inog 1711-ig. Az ekkor beállt csendnek vagy félszáz évig kell tartania, míg Pray, Katona fölléphet, s megkezdődik egy olyan virágkor, mely száz év múlva gyümölcsöt is érlel. A történetírás ekkor is, ezután is, mindig is teljes mértékben a viszonyok stabilitásának függvénye marad.

Kulcsár Péter

FENYŐ ISTVÁN: NEMZET, NÉP, IRODALOM

(Tanulmányok a magyar reformkor irodalmáról) Bp. 1973. Magvető K. 405 l.

Fenyő István új kötetének — nagyobb részben már publikált — tanulmányai a magyar romantika kialakulását s különböző — szociológiai, filozófiai és ideológiai — összetevőit vizsgálják, de ezen belül három, egymással csak felületileg érintkező kérdéskörbe sorolhatók. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért, úgy véljük, célszerű, ha recenzióinkban a dolgozatok kötetbeli sorrendjétől eltekintve a kérdésköröket vizsgáljuk.

A nyugat-európai polgári fejlődés részben közvetlen tapasztalatokon átszűrűt, de főképp az irodalom és a publicisztika által közvetített eszmehatásait tárják fel az *Arnold a magyar viszonyokról*, a *Pulszky Ferenc kiadatlan párizsi útinaplója 1836-ból* és az *Eötvös József és a Budapesti Szemle* című dolgozatok. A szerző ezúttal is olyan — eddig ismeretlen vagy feledésbe merült — forrásokat elemez, melyek önmagukban is figyelmet érdemelnek. A magyar vonatkozásoktól függetlenül is érdeklődésre tarthat számot például Ernst Moritz Arndtnak, „a demokratikus polgári nemzetállam előharcosának, a jobbágyfelszabadítás ügyének egyik legkimagaslóbb alakjának” munkássága. Indokolttá teszi a figyelmet „a napóleoni hódítás ellen alkotott, szabadságharcra ösztönző, nagyszabású harci riadó”, a *Geist der Zeit*, azon oknál fogva is, hogy „a német államok öntudatra ébredésében, a függetlenségi szellem elterjedésében” játszott szerepén keresztül a német romantika eszméi forrásvidékéhez is elvezet. De ennél is fontosabb Fenyő Istvánnak az az

észrevétele, amely a korában nálunk is jól ismert történetíró hatástalanságára ad magyarázatot. Arra tudniillik, hogy hogyan és miért vetette ki magából az 1810-es évek Magyarországnak nemesi-nemzeti ideológiája a hazai feudalizmust is bíráló eszmehatásokat. A feudalizmus védekező reflexeinek életképességére mutat rá itt a szerző, ugyanúgy, ahogy később Pulszky Ferenc meg nem jelentethető *Párizsi útinaplója* esetében. E naplót ismertető cikke okkal hangsúlyozza Pulszky Ady felé mutató „felszabadult Párizs-élményében” az „urbanizációt erőteljesen képviselő szellemi horizontot”, vagyis a liberális beállítottságú politikus-író reflexióinak azokat a szemléleti és érzelmi elemeit, amelyek már nemcsak a hazai feudalizmusnak, de magának a liberalizmusnak a kereteit is feszegetik.

Eddig is tudtuk, hogy ezeket a kereteket végül is csak a harmincas évek legvégének s a negyvenes évek elejének szellemi forradalma törte át, de hogy milyen döntő szerepük volt ebben az áttörésben a centralistáknak, s rajtuk keresztül az angol és a francia liberalizmus közvetlen ideológiai hatásának, arra legfeljebb gyanakodni volt okunk. Ezért nem pusztán sajtótörténeti jelentősége van annak a kutatásnak, amit Fenyő a *Budapesti Szemle* külföldi mintáinak feldolgozásával végzett. A skóciai *Edinburgh Review* és a francia *Revue des Deux Mondes* tudniillik nemcsak jellegében, szerkezetében és programjában tekinthető a *Budapesti Szemle*